

KOMPLEKSNO ISTRAŽIVANJE ARHIVSKE I BIBLIOTEČKE GRAĐE U ZEMLJI I INOSTRANSTVU U CILJU DOPUNE ARHIVSKOG I BIBLIOTEČKOG FONDA (1974-1978; 1985-1989)

COMPLEX RESEARCH OF ARCHIVAL AND LIBRARY MATERIAL IN THE COUNTRY AND ABROAD WITH A VIEW TO UPDATING ARCHIVAL AND LIBRARY COLLECTIONS (1974-1978; 1985-1989)

Mina Kujović

Arhivska savjetnica / Archive Counsellor

Arhiv Bosne i Hercegovine / Archive of Bosnia and
Herzegovina

m_nuhic@yahoo.com

Sažetak: *Istraživanje arhivske i bibliotečke građe u arhivima i bibliotekama stranih država do 70-tih godina prošlog stoljeća uglavnom je parcijalno obavljano, samo za potrebe jedne teme ili određenog projekta. Na ovim poslovima su radili pojedinci, koji su građu istraživali za potrebe određene institucije kojoj je to trebalo za pisanje istoriografskih knjiga ili za vlastite potrebe: izradu magistarskih radova i doktorskih teza. Takav način istraživanja bio je neracionalan, veoma skup, a davao je ograničene rezultate jer među institucijama iz oblasti kulture nije bilo saradnje pa je svaka za sebe slala istraživače u strane arhive. Nekad se dešavalo da se isti fondovi i zbirke više puta istražuju pa čak i snimaju.*

Zbog toga su Arhiv Bosne i Hercegovine, Nacionalna biblioteka Bosne i Hercegovine, Orijentalni institut i Institut za istoriju osmislili i realizirali projekt vezan za istraživanje, evidentiranje, mikrofilmiranje i kopiranje arhivske i bibliotečke građe koja se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, a nalazi se u fondovima stranih arhiva i biblioteka.

Ključne riječi: *Arhivska građa, bibliotečka građa, istraživanje, evidentiranje, mikrofilmovanje*

Abstract: *Until 1970s, research of archival and library material in archives and libraries of foreign states was partially conducted only for the needs of a sole thematic concept or a project. This was conducted by researchers for the needs of particular*

institutions or for personal needs for compilation of master and doctoral thesis. This kind of research was irrational, expensive and it yielded limited results due to the lack of cooperation between institutions of culture, each of which sent researches to foreign archives for its own purposes. Sometimes the same collections and funds were researched and even recorded more than once.

This is why the Archive of Bosnia and Herzegovina, National and University Library of Bosnia and Herzegovina, Oriental Institute and Institute for History devised and realized project for research, registration, microfilming and copying of archival and library material relating to Bosnia and Herzegovina which exists in foreign archives and libraries.

Keywords : *archival material, library material, research, registration, microfilming*

UVOD

U Bosni i Hercegovini se vrijeme računa na predratno, ratno i poratno jer je naša historija od davnina obilježena nemirima, bunama i ratovima. Zbog toga su pisani historijski spomenici i dokumenti o bosanskohercegovačkoj historiji propadali, nestajali, otuđivani i odnošeni u druge zemlje. Historičar Anto Babić je, u članku napisanom u povodu razvoja arhivske službe Bosne i Hercegovine, predlagao da se naši arhivski fondovi dopune kopijama dokumenata koji su sačuvani u drugim arhivima: „*Istorijske okolnosti nisu ostavile mogućnosti da se ovaj materijal sačuva i poveća i da se iz skromnih zbirki, koje su nesumnjivo postojale, razviju arhivi, kao što su se vrlo rano razvili u zemljama koje su svoj historijski razvitak doživljavale u mnogo povoljnijim unutrašnjim i spoljnim okolnostima. (... moralo se posegnuti za građom koju je historijski udes vijao i rasijao po raznim*

zemljama, ukoliko je nije do kraja uništio, ili, pak, za građom koja je nastajala na drugim stranama i u sretnijim okolnostima i bila sačuvana i u arhivima sređena.“¹

Prijedlog dr. Babića o evidentiranju i prikupljanju građe o Bosni i Hercegovini u drugim arhivima je djelimično realiziran kroz projekt Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe, koji je financirala Zajednica za naučno-istraživački rad.

U Bosni i Hercegovini su, iako kasno uspostavljene, institucije za zaštitu našeg pisanog naslijeđa uspjele da u našim arhivima i bibliotekama bude sakupljena i pohranjena značajna količina pisane i na druge načine zabilježene arhivske i bibliotečke građe.² Nažalost, ova sačuvana građa nije kompletna i samo se djelimično odnosi na vrijeme prije austro-ugarske okupacije, 1878. godine.

U arhivima i bibliotekama stranih država nalazi se građa koja je neophodna našim istraživačima za pisanje istoriografskih knjiga, izradu magistarskih radova i doktorskih teza. Istraživanje ove građe vršeno je parcijalno, samo za potrebe jedne teme. Na ovim poslovima radili su uglavnom pojedinci. Takav način istraživanja bio je neracionalan, veoma skup i davao je vrlo ogranične rezultate. Među institucijama iz oblasti kulture nije bilo saradnje te je svaka za sebe slala istraživače u strane archive, pa se dešavalo da se isti fondovi i zbirke više puta istražuju pa čak i snimaju.³

Ovo je bio glavni razlog da je Arhiv Bosne i Hercegovine osmislio projekt istraživanja arhivske građe u inostranim arhivima, koji je kasnije dopunjen i istraživanjem bibliotečke građe u bibliotekama u Beogradu i Zagrebu. Odgovorna osoba za koordinaciju poslova bio je dr Božo Madžar, direktor Arhiva Bosne i Hercegovine.

PRVA FAZA PROJEKTA

Kompleksno istraživanje arhivske građe u inostranstvu

Projekat je trajao od 1974. do 1978. godine, a u njegovoj realizaciji su učestvovali istaknuti bh. historičari. U obrazloženju ovog posla Republičkoj zajednici za naučno-istraživački rad Bosne i Hercegovine, koja je projekat finansijski podržala, navedeno je: „*Program istraživanja arhivske građe u inostranstvu predviđa kompleksan arhivsko-istraživački zahvat na svim arhivskim fondovima i*

zbirkama u kojima se nalaze važniji izvori za istoriju Bosne i Hercegovine. Takvi fondovi i zbirke nalaze se u arhivima u Beču, Carigradu⁴, Moskvi, Veneciji, Londonu, Parizu, Budimpešti i nekim drugim stranim arhivima. Grupa stručnjaka arhivista i istoričara radile bi na ovom istraživanju u tri faze i to:

1. Istraživanje i odabiranje svih relevantnih izvora za sve periode istorije Bosne i Hercegovine,

2. Snimanje odabranih izvora na mikrofilmsku traku ili kseroks tehniku i

3. Sređivanje i obrada pod 2. navedenih kopija arhivske građe i izrada informativnih pomagala.⁵

Prva faza projekta Kompleksno istraživanje arhivske građe u inostranstvu završena je 1978. godine. Komisija za naučno-istraživački rad Arhiva Bosne i Hercegovine, na sastanku održanom 3. 10. 1978. u prostorijama Arhiva, pregledala je i prihvatila dovršene projekte, odredila recenzente za najvažnija i najobimnija istraživanja: *Diplomatarij za srednjovjekovnu istoriju Bosne i Hercegovine*, za čiju je izradu bio angažiran dr Marko Šunjić,⁶ istraživanja Andrije Nikića u Rimu i Ibrahima Tepića u Moskvi.⁷ Istraženi materijali su predani u Arhiv Bosne i Hercegovine kao kseroks kopije, mikrofilmovi i fotokopije.

Istraživanje u prvoj fazi Projekta su obavili:

Dr Andrija Nikić – Arhiv Kongregacije u Rimu (Dokumenti Kongregacije koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu od 1637. do 1878.) – 11 rola MF, a izrađen je i inventar snimljene građe, Miscellanca – Izveštaji bosanske biskupije iz 1650. – fotokopije 97 lista;

Dr Rade Petrović – Arhiv spoljne politike – Moskva (Konzularna arhiva BiH iz XIX stoljeća) MF 100 snimaka i 619 kseroks kopija, Državni arhiv u Londonu (Arhiva engleskog konzula u Sarajevu o okupaciji BiH 1878.) MF 664 snimka;

Dr Ibrahim Tepić – Arhiv spoljne politike – Moskva (Dokumenti o Bosni i Hercegovini u 18. i 19. stoljeću), MF 100 snimaka;

Dr Božo Madžar – Državni arhiv Beč (Dokumenti o Hercegovačkom ustanku 1875-1878., Konzularna arhiva 1876-1878. Dokumenti o okupaciji BiH 1878.) MF 567, 487 snimaka i kseroks kopija 567, 487 lista);

Prof. Imanuel Geiss Bremen – Savezni arhiv Bon (Dokumenti njemačkog konzula u Sarajevu 1875-1878. Ustanak u Hercegovini), kseroks kopije - 350 lista i Dr Milorad Ekmečić – Muzej Cetinje

(Dokumenti ruskog poslanstva sa Cetinja 1875-1878.) fotokopije – 46 lista.

DRUGA FAZA PROJEKTA

Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe u zemlji i inostranstvu

Druga faza kompleksnog istraživanja trajala je od godine 1985. do 1989. Sada su istraživanja proširena i na bibliotečku građu, a u projekat su se uključile i druge institucije iz kulturne djelatnosti: Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Orijentalni institut i Institut za istoriju Sarajevo. Kako je u ovoj fazi predviđano istraživanje u Beogradu i Zagrebu arhivske i bibliotečke građe, projekat se sada zvao „Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe u zemlji i inostranstvu“.⁸

Sporazumom koji su ove institucije potpisale, utvrđeni su osnovni ciljevi istraživanja, način rada te ko sve može biti angažiran na poslovima istraživanja. Dogovoreno je da se svi završeni izvještaji (mikrofilmovi, regesta, popisi fondova i serije spisa koje bi trebalo snimiti ili kopirati) predaju Arhivu Bosne i Hercegovine, kao nosiocu projekta. Mikrofilmovi i urađene kopije arhivske građe koje su u toku kompleksnog istraživanja pribavljene u arhivima nama susjednih zemalja i arhivima u Austriji i Londonu obavezno su se trebale predati u Arhiv BiH, dok su kopije dokumenata nastalih u periodu osmanske uprave koji su snimani u arhivima Republike Turske i Državnom arhivu u Dubrovniku trebali biti predavani u Orijentalni institut.⁹ Pribavljene kopije ili duplikati knjiga, časopisa i novina kao i kopije književnih rukopisa, prema ovom Samoupravnom sporazumu, trebale su se predati Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine.

Nosilac projekta bio je Arhiv Bosne i Hercegovine – Komisija za naučno-istraživački rad, a koordinator poslova – odgovorna osoba dr Božo Madžar.

Makroprojekt je obuhvatao istraživanja arhivske i bibliotečke građe koja se odnosila na nekoliko stoljeća bosanskohercegovačke historije, od prvih pisanih izvora do završetka Drugog svjetskog rata. Urađen je popis arhiva i biblioteka u kojima je trebalo obaviti istraživanje i evidentiranje građe za kopiranje, kao i popis istraživača koje je trebalo angažirati za ove poslove.

Druga faza projekta Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe u zemlji i inostranstvu

trajala je četiri godine, od 1985. do 1989. Raspoložemo samo popisom o preuzetoj građi (kseroks kopije i mikrofilmovi) koji su predati Arhivu Bosne i Hercegovine.¹⁰ U okviru druge faze projekta, obavljeno je istraživanje bibliotečkih fondova bosniake u bibliotekama u Beogradu i Zagrebu. Istraživanje su obavili bibliotekari Narodne i univerzitetske biblioteke i Arhiva Bosne i Hercegovine. U dokumentaciji o realizaciji druge faze projekta postoji dio popisa koji se odnosi na istraživanje bosniake u Beogradu: Kompletiranje bosanskohercegovačke štampe u Narodnoj biblioteci Srbije. Popis sadrži naslove časopisa i novina, njihove signature, te godišta i brojeve koje bi trebalo snimiti. Pregledani su: *Behar*, *Biser*, *Bosanska vila*, *Bosansko-hercegovačke novine*, *Bosansko-hercegovački težak*, *Bosna*, *Bratstvo-Sarajevo*, *Gajret*, *Glasnik Društva prosvjete*, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, *Katolički tjednik*, *Nada*, *Napredak*, *Narodno jedinstvo*, *Nedelja*, *Nova književna revija Mlada Bosna*, *Novi behar*, *Otdžbina*, *Policijski list* za Bosnu i Hercegovinu, *Pravda* – Sarajevo, *Pregled*, *Prosveta* – časopis za narodno prosvjećivanje, radnički pokret, *Sarajevski cvjetnik*, *Sarajevski list*, *Sarajevski novi list*, *Sefardski perivoj*, *Snaga*, *Srpska riječ*, *Srpska škola*, *Srpski sveštenik*, *Školski glasnik*, *Školski vjesnik* i *Trgovačko-zanatlijski glasnik*.

Stručni radnici Arhiva Bosne i Hercegovine su obavili istraživanje u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu: period Drugog svjetskog rata 1941-1945. Evidentirane su signature dokumenata koje je trebalo kopirati. Ovaj posao je zbog izbijanja rata (1992.) realiziran samo djelimično, dok izvještaj koji je sačinila bibliotekarka Narodne i univerzitetske biblioteke Nevenka Hajdarović za dopunu bosniake i predala u Arhiv Bosne i Hercegovine nije pronađen¹¹

Prema navedenom zapisniku, dr. Božo Madžar je predao Arhivu Bosne i Hercegovine 21 arhivsku kutiju i dvije fascikle kseroks kopija spisa i šest kutija mikrofilmova ili 60 rolni.

Iz zapisnika o predatoj snimljenoj građi koja se odnosi na period od srednjeg vijeka do Drugog svjetskog rata.

I Srednji vijek (SV) – istraživači dr. Marko Šunjić i mr. Mladen Ančić su obavili istraživanje u Historijskom arhivu Zadar – fondovi: Splitski, Trogirski, Korčulanski, Šibenski i Makarski te

Zadarski i Šibenski notari. Ukupno tri kutije spisa i dvije kutije mikrofilмова.

II Turski period (TP)

Istraživači: mr. Fehim Spaho (Arheološki muzej Split – Zbirka dokumenata koji se odnose na župu (nahiju) Poljice); mr. Fehim Spaho (Kaptolski arhiv Split – izvještaj o istraživanju, Biblioteka „Kliment Naumov“ u Skoplju – mikrofilmske kopije 722 dokumenta); dr. Sulejman Grozdanić (Historijski arhiv Dubrovnik – Acta turcista – inventarska zbirka i Orijentalna zbirka u JAZU Zagreb – dokumenti koji se odnose na tvrđave u Bosni i Hercegovini, sudski dokumenti i pjesme na turskom jeziku); dr. Lejla Gazić i dr. Amir Ljubović (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – tri orijentalna rukopisa i inventar zbirke Acta turcista – 768 regesta); dr. Fehim Nametak (Arhiv biblioteke Mehmed-pašine džamije u Prizrenu i Biblioteke „Kliment Ohridski u Skoplju – izvještaj o istraživanju i popis rukopisa); mr. Dušan Berić (Arhiv Srbije Beograd – varija dokumenata koji se odnose na historiju Bosne i Hercegovine od 1845. do 1849., Zbirka otkupi i pokloni, lični fondovi Ilije Garašanina i Ljubomira Kovačevića, Knjige izvještaja o događajima u Bosni i Hercegovini od Lozničkog prote Ignjata Vasića, 1872-1875., i Knjiga 9 troškovi Motajičke čete 1876. godine); dr. Božo Mažar (Arhiv Istorijskog instituta SANU Beograd – signatura XVII/1 – popis signatura 150 dokumenata, Istorijska zbirka SANU Beograd – kseroks kopije i regesta dokumenata koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu, Arhiv spoljnih poslova u Bonu – signature Turkei 92, 114, 131 i Oesterreich 77, 109 – mikrofilmske kopije 808 odabranih dokumenata sa 4328 strana).

III Austrougarski period (AU)

Istraživač dr. Božo Madžar – Arhiv Hrvatske Zagreb / Državni arhiv Hrvatske Zagreb

Dnevnik komandirajućeg generala za Bosnu i Hercegovinu Stefana Sarkotića, 1914-1925. Pored rukopisa dnevnika, snimljena je i prepiska generala Sarkotića, službeni dokumenti te isječci iz štampe – ukupno 3276 strana ili osam arhivskih kutija.

IV Drugi svjetski rat (II S.R.)

Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd – istraživači: Edita Radosavljević i stručni radnici Arhiva Bosne i Hercegovine – ukupno odabrano za snimanje 7660 dokumenata iz fondova: Civilne

ustanove NDH, Ministarstva NDH i Velike župe. Snimljene 42 rolne mikrofilma.

Arhiv Hrvatske Zagreb – Državni arhiv Hrvatske, istraživač mr. Mehmed Kurbegović je u Ministarstvu bogoštovlja i nastave 1941-1945. kopirao tri velike kutije građe koja se odnosi na osnovne škole u župama: Sana i Luka, Vrhbosna, Hum i Kotar Brčko¹² mjesta: Bihać, Bijeljina, Bosanska Dubica, Bosanska Krupa, Bosanska Gradiška, Bosanski Novi, Brčko, Derventa, Doboj, Fojnica, Gračanica, Gradačac, Jajce, Maglaj, Prijedor, Prnjavor, Sarajevo, Tuzla, Teslić, Tešanj, Zenica, Zvornik i Banja Luka.

ZAKLJUČAK

Iako dragocjeni i vrijedni, arhivski i bibliotečki fondovi BiH su nekompletni, što je posljedica raznih neprilika (ratovi, dugotrajne tuđinske okupacije, međusobni sukobi domaćeg plemstva, pljačke, požari, bune, ustanci, zatim nebriga predstavnika vlasti i uprave) usloveli su stalno siromašenje naše kulturne baštine. Nije bilo institucija za zaštitu kulturnog nasljeđa, a sve do 1947. nije bilo ni organizirane zaštite arhivske građe. Kad su osnovani arhivi (Državni i nešto kasnije Gradski) te centralna Nacionalna biblioteka u prvim poratnim godinama nakon Drugog svjetskog rata za dio kulturno-historijskog nasljeđa bilo je već kasno. Zato je osnovni zadatak institucija koje se bave zaštitom bio da sakupe i zaštite od daljeg propadanja sve preostale pisane dokumente, knjige, časopise i novine koji se odnose na našu prošlost i kulturu. Ovo nije samo kulturna nego i naučna i općedruštvena potreba, jer od naše kulturno-historijske baštine zavisi dalji razvoj cijelog niza naučnih oblasti.

LITERATURA

1. Babić, Anto, *Arhivska služba i perspektive naše istoriografije*, Glasnik arhiva i Društva arhivista BiH, Knjiga I, Sarajevo, 1961., 9-16
2. Madžar, Božo, *Preliminarna studija za makroprojekt „Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe u zemlji i inostranstvu u cilju dopune arhivskog i bibliotečkog fonda SR Bosne i Hercegovine*, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXII, Sarajevo 1892. 139-146
3. Madžar, Božo, *Mogućnosti dopune arhivskog fonda Bosne i Hercegovine putem kompleksnog istraživanja arhivske građe u zemlji i inostranstvu*, Glasnik Arhiva i

Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXVI, Sarajevo 1986., 51-56

Projekt «KOMPLEKSNO ISTRAŽIVANJE ARHIVSKE I BIBLIOTEČKE GRAĐE»

Srednji vijek (Historijski arhiv Zadar); kut. 3; mikrofilmova 18 rolni

Osmanski period (arhivi u Beogradu, Zagrebu, Splitu, Dubrovniku, Skoplju, Prizrenu i Bonnu); kut. 7, fasc. 2, mikrofilmova 2 rolne

Austrougarski period – Kopije dnevnika zapovjednoga generala i šefa Zemaljske vlade za BiH Stjepana Sarkotića 1914-1925; kut. 8

Drugi svjetski rat – Vojnoistorijski institut Beograd; mikrofilmova 42 rolne, kut. 4

Drugi svjetski rat – Hrvatski državni arhiv: Ministarstvo bogoštovlja i nastave (školstvo) 1941-1945; kut. 3

Seal of Ban Stjepan Kotromanić

Bilješke:

1) Babić, Anto, *Arhivska služba i perspektive naše historiografije*, Glasnik arhiva i Društva arhivista BiH, Knjiga I, Sarajevo, 1961., 9-16

2) Arhiv Bosne i Hercegovine je osnovan 1947, Narodna biblioteka Federalne BiH 1945. godine, Orijentalni institut tek 1953, a Institut za istoriju 1954. godine.

3) Kopije dokumenata koje bi istraživači nabavili ostajale su pretežno u privatnom posjedu, umjesto da se predaju arhivima, što bi omogućilo njihovo dalje korištenje za naučne i druge potrebe; pribavljene kopije sačuvane su kod pojedinaca ili institucija koje se ne bave zaštitom kulturno-historijskog naslijeđa, nestručno se čuvaju, što pomaže njihovo propadanje i nemogućnost javnog korištenja.

4) Istraživanje u Arhivu u Carigradu u prvoj fazi nije bilo planirano jer su tamo istraživali stručni radnici Orijentalnog instituta u Sarajevu..

5) Arhiv BiH, ABiH br. 01-214/74

6) Kopije dokumenata iz srednjovjekovne historije koje je odabrao dr Šunjić u arhivima u Dalmaciji, Rimu i Veneciji ukoričene su u osam knjiga i do sada su najviše korištene.

7) Zapisnik sa sastanka, pregled istražene građe i recenzije dostavljeni su Republičkoj zajednici za naučno-istraživački rad BiH i arhivirani zajedno sa ugovorom pod brojem IX – 1661. Zajednica je imenovala komisiju koja je sav predani materijal pregledala i prihvatila, uz konstataciju da se primljena građa treba čuvati u Arhivu Bosne i Hercegovine i davati zainteresiranim istraživačima na korištenje.

8) Madžar, Božo, Preliminarna studija za makroprojekt, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXII, Sarajevo 1992. 139-146

9) 17. maja 1992. godine u granatiranju Sarajeva sva građa sakupljena u Orijentalnom institutu izgorjela je u požaru

10) (ABH, Zapisnik br. 044-309/1-91. od 17. 7. 1991. o preuzimanju arhivske građe pribavljene po realizaciji projekta „Kompleksno istraživanje arhivske i bibliotečke građe“ u periodu 1985-1989. sastavljen 2. jula 1991. Sastavni dio zapisa je popis preuzete građe.

11) Predato je samo 45 filmova mikrofilmovane građe u Vojnoistorijskom institutu dok su originalni popisi o evidentiranoj bosniaki u bibliotekama Beograda i Zagreba su stradali u požaru kad je u maju 1992. od srpske granate zapaljena Vijećnica u kojoj se nalazila Nacionalna i univerzitetska biblioteka.

12) Kad je u aprilu 1941. Bosna i Hercegovina ušla u sastav NDH uprava je bila podijeljena na 22 velike župe (oblasti).